LES TOMBES MEDIEVALS EXCAVADES A LA ROCA
EL CAS DEL BAGES

Antoni Daura i Jorba
Joan Galobart i Badal

Les sepultures medievals, així com l'arqueologia d'aquesta època en general, no han gaudit de l'interès dels estudiosos fins fa ben poc. Hom deia, amb un cert despreci dissimulat, que restes d'aquell temps n'hi havia moltes i que no eren el suficientment atractives com per dedicar-hi llur atenció. Sols es valoraven, com a mostres artísticament belles, les restes romàniques i no pas totes, només les més espectaculars. Han estat precisos, per tant, forces anys de brega perquè l'arqueologia medieval s'hagi almenys reconegut al nostre país i pugui ja, amb estreta col.laboració amb la documentació escrita, endinsar-se en l'estudi de les restes materials de l'edat mitjana; fet aquest molt important perquè moltes vegades, no ho oblidem, és l'única manera de conèixer aspectes de la vida quotidiana d'aquella gent que no ens han arribat mitjançant els escrits.

Així doncs, no és estrany que to i coneixent-se des de sempre l'existència de vàries tombes i necròpolis de l'edat mitjana s'hagin després oblidat o deixat de banda. Com a màxim en tenim minses i disperses notícies citades al marge d'altres treballs. Vist aquest panorama, intentem amb el present treball, tan sols, despertar l'interès per aquest estudi a la nostra comarca (potser fora, de fet, més fidel investigar per comtats a la manera medieval) tot presentant alhora una mostra de les sepultures fins ara conegudes, sense cap ànim d'ésser exhaustius i fent també un breu apropament al tema en general. Ens hem dedicat solament, com bé indica el títol, als enterraments excavats a la roca deixant per una altra ocasió les fosses excavades a terra i recobertes amb lloses pels quatre costats (cistes), cronològicament més modernes i que han estat una espècie de parent pobre gairebé ignorat, per no dir menyspreat.

ESTUDIS PARTICULARS:

—Tomba del Grauet:

Situació=Long: 5º,18',5''. - Lat: 41º,42',21'', full nº 362. A uns 150m en línia recta de l'ermita romànica del Grauet. Terme municipal d'Aguilar.



Tomba del Grauet, en un bloc de pedra al mig d'un camp. (Foto A. Daura).

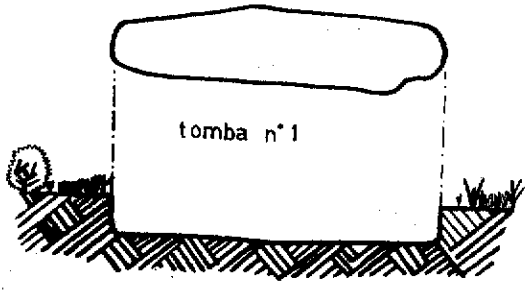
Tipus=banyera.
Orientació=SE-NW (cap-peus)
Mides: Llargada total=1'92m.
Amplaca cap=0'42m.
amplada central=0'55m.
amplada peus=0'28m.
profunditat cap=0'51m.
profunditat central=0'60m.
profunditat peus=0'55m.
distància de la regata als peus=0'24m.
distància regata/part esquerra=0'17m.
distància regata/part dreta=0'15m.
distància regata/cap=0'17m.
alçada del bisell/cap=0'06m.
alçada del bisell/esquerra del cap=
0'18m.

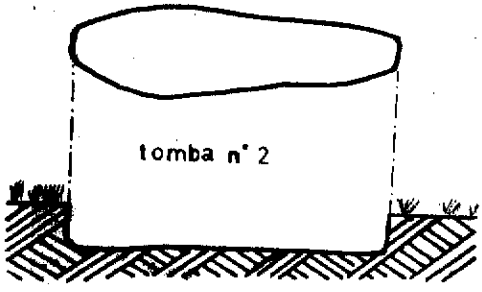
Observacions: Es troba sobre un gran bloc de pedra força inclinat al bell mig d'una vinya recentment replantada. El bloc és segurament després de la carena que hi ha al N. Sense tapa. Aquesta deuria ésser molt grossa tenint en compte les mides dels bisells, d'altra banda força erosionats. Al butlletí nº 4 (juliol-agost del 1980) del Centre Excursionista Montserrat, pag. 3 en J.Mª Claret ja en feia esment.

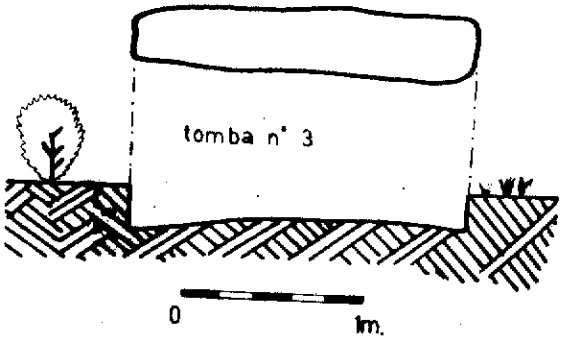
—Tombes de Camps:

Situació: Long: 5º,22',47'' Lat: 41º,47',00''. A uns 800 m. del llogarret de Camps en direcció N. Terme municipal de Fonollosa.

—Tomba nº 1:
Tipus: antropomorfa amb una sola espatlla.
Orientació: NW-SE (cap-peus).
Mides: llargada total=1'81m.
amplada cap=0'30m.
amplada central=0'40m.
amplada peus=0'20m.
profunditat cap=0'25m.
profunditat central=0'25m.
profunditat peus=0'25m.
—Tomba nº2:
Tipus:banyera.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'80m.
amplada cap=0'25m.
amplada central=0'40m.
amplada peus=0'22m.
profunditat cap=0'25m.
profunditat central=0'25m.
profunditat peus=0'25m.
—Tomba nº 3:
Tipus:banyera.
Orientació: NW-SE (cap-peus).
Mides: llargada total=1'90m.
amplada cap=0'40m.
amplada central=0'37m.
amplada peus=0'25m.
profunditat cap=0'21m.
profunditat central=0'16m.
profunditat peus=0'26m.







CAMPS

Observacions: El conjunt consisteix en tres enterraments, dos d'ells a la mateixa superfície horitzontal i l'altre en un bloc després, actualment molt inclinat. L'estat és d'erosió bastant forta, la qual s'ha menjat una bona part de la vora de les tombes.

La sepultura nº 1 la creiem del tipus antropomorfa de planta asimètrica, és a dir, dels models que sols presenten una espatlla i que després es convertiran en antropomorfes pures. Les altres dues, semblen seguir el model de banyera tot i que se'ls hi aprecia una evolució vers les antropomorfes (no gaire amples, allargassades i amb els extrems rodons).

Al costat de la nº 1, a l'extrem de la roca, hi ha un forat circular que mesura uns 45 cm. d'amplada i uns 40 cm. de fondària i que segurament estava relacionat d'alguna manera amb el conjunt funerari.

En el mateix lloc s'hi troba actualment un molí circular de rotació trencat, probablement medieval.

Les tombes en qüestió són esmentades per J.Mª Claret al butlletí nº 4 (juliol-agost del 1980) pag. 9 del Centre Excursionista Montserrat.

—Tombes de Cal Pallarès:

Situació: Long; 5º,18',57'' - Lat: 41º,45',55''. A uns 25m. del Km. 18 de la carretera Manresa-Calaf. Terme municipal d'Aguilar.

—Tomba nº 1

Mides: llargada total=2'50m.
amplada part superior=0'60m.
amplada part inferior=0'70m.
amplada central=0'80m.
contingut: plenes de terra i brossa.

Observacions: Sobre un bloc petri molt decantat. Malgrat esmentar-les com a tombes dubtem que ho siguin car semblen més aviat dipòsits d'aigua (inclús hem observat un regueró que les comunica). Suposant que ho fossin no hi ha dubte que haurien estat reformades després per altres usos aliens a llur primitiva funcionalitat. La nº 2, quasi quadrada, s'aparta molt de la tipologia típica funerària i no n'hem pres mesures. Novament en J.Mª Claret (obra citada, pag. 9) les cita.

—Tombes de Mas Palomes:

Situació: Long:5º,21',7'' - Lat: 41º,41',40''. A uns 500-600m. en línia recta de Mas Palomes. Terme municipal de Castellfollit del Boix.

—Tomba nº 1 (coneguda en aquell indret com la "Tomba del gegant"):

Tipus: banyera.
Orientació: N-S (cap-peus).
Mides: llargada total=2'05m.
amplada cap=0'51m.
amplada peus=0'40m.

—Tomba nº 2 (localitzada a uns 200m de l'anterior):

Tipus: banyera.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'80m.
amplada cap=0'29m.
amplada central=0'42m.
amplada peus=0'20m.



Tomba del Gegant, aprop de Mas Palomes. (Foto A. Daura).

contingut=plena de terra. Hi recollírem un fragment ossi (diàfisi).
—Tomba nº 3 (al costat de l'anterior).
Tipus: banyera.
Orientació: SW-NE (cap-peus).
Mides: llargada total=1'80. aprox.
amplada cap=0'45m.

Observacions: La nº 1 es troba al capdamunt de la carena de la serra de Palomes, mentre les altres dues, buidades a la pedra més enllà, es troben en plena vessant sud. La que està en millors condicions és la nº 2; la nº 3 no té sa part dreta. L'actual paisatge (sobretot després de la desfeta produïda per aquell incendi forestal de l'any 1980 de trist record que l'ha posat al descobert) està format per una gran trinxadera de pedres (tartera) trencades per la meteorització. Això fa que possibles tombes que es trobaven allí estiguin ara destruïdes.

—Tomba de Sant Pere del Mont:

Situació: Long: 5º,20',30'' - Lat: 41º,42',35''. Al costat mateix de l'església (marge dret), en un nivell un xic inferior, del monestir romànic de Sant Pere del Mont. Terme municipal de Castellfollit del Boix.



Tomba de Sant Pere del Mont. Observi's el bisell de les lloses de coberta. (Foto A. Daura).

Tipus: antropomorfa.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'95m.
llargada cap=0'35m.
amplada cap=0'25m.
amplada espatlles=0'60m.
amplada central=0'40m.
amplada peus=0'17m.
distància bisell/espatlla=zona molt malmesa.
distància bisell/peus=0'12m.
profunditat cap=0'25m.
profunditat peus=0'32m.

Observacions: Està, en línies generals i llevat de la capçalera, força ben conservada. La part dels peus fou tallada de manera aguda i arrodonida; el cap, així com les espatlles, en angles rectes. Vora aquest monestir, dalt d'un serradet, s'hi van trobar, fa cosa d'un any, sis sepultures semblants a les de Camps (veure: "Tombes antropomòrfiques prop de les runes d'un vell monestir" a Regió 7 nº 297, Manresa, març del 1981.) Pel que fa a la de Sant Pere es troba esmentada a: Villegas, F. "Edificis romànics religiosos" a "El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca" pag. 395, Manresa 1980.

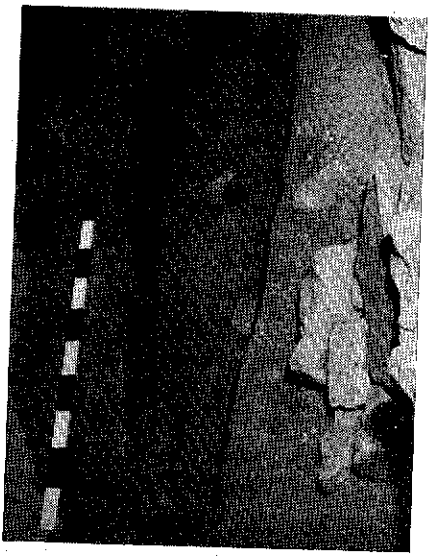
—Tomba de Santa Maria de la Seu:

Situació: Long: 5º,30',50'' - Lat: 41º,43',20''. Terme municipal de Manresa.

Observacions: Per referències del periòdic manresà "Bages-Ciutat" sabem que al fer l'any 1915 les obres de construcció de la nova façana de la Seu (on d'altra banda s'hi va descobrir la coneguda necròpolis tardo-romana) hom va exhumar una tomba "olerdolana" (antropomorfa) de la qual no en tenim, malauradament, cap més referència. Suposem que avui deu estar soterrada sinó destruïda.

—Tombes de Sant Mateu:

Situació: Lat: 5º,25'20" - Lat: 41º,47'50". A la banda dreta de l'església (que encara conserva el seu campanar pre-romànic), on ara hi ha instal.lat el "Museu Agrícola" del poble. Terme municipal de Sant Mateu de Bages.



Heus ací la tomba nº 1 de Sant Mateu de Bages, l'interior de la qual conserva restes òssies. (Foto A. Daura).

—Tomba nº 1:
Tipus: antropomorfa.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'85m.
llargada cap=0'16m.
amplada cap=0'20m.
amplada espatlles=0'53m.
amplada central=0'48m.
amplada peus=0'27m.
distància regata/espatlles=0'23m.
distància regata/peus=0'13m.
profunditat=0'25m.

Contingut: Restes humanes violades consistents en una volta cranial trossejada, una diàfisi, quatre epífisis i un cap de fèmur.

Observacions: Cap i espatlles tallades en angles rectes. Bisell força trencat, però complet.

—Tomba nº 2:
Tipus: antropomorfa.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'90m.
llargada cap=0'25m.
amplada cap=0'18m.
amplada espatlles=0'55m.
amplada central=0'46m.
amplada peus=0'28m.
distància regata/part central=0'12m.
distància regata/peus=0'08m.
profunditat=0'30m.

Contingut: Tres ossos llargs i molts bocins ossis.

Observacions: El bisell superior toca al cap, mentre el de l'esquerra ha desaparegut i el de la dreta es troba bastant malmès. Capçalera quadrada.

—Tomba nº 3:
Tipus: antropomorfa.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'90m.
llargada cap=0'28m.
amplada cap=0'30m.
amplada espatlles=0'63m.
amplada central=0'60m.
amplada peus=0'53m.
distància regata/espatlles=0'13m.
distància regata/peus=0'06m.
profunditat=0'28m.

Observacions: Tota ella, a diferència de les altres que s'estrenyen cap els peus, té forma rectangular. Capçalera en angles rectes.

—Tomba nº 4:
Tipus: antropomorfa.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'80m.
llargada cap=0'26m.
amplada cap=0'22m.
amplada espatlles=0'53m.
amplada central=0'51m.
amplada peus=0'27m.
distància regata/espatlla=0'12m.
profunditat=0'25m.

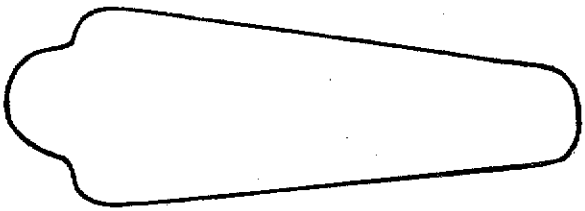
Observacions: L'encaix per a la tapa (desapareguda com en totes) és gairebé inexistent. Al seu marge dret s'hi asseu un mur. Capçalera en angles

rectes. La descoberta d'aquest conjunt (esdevinguda fa uns vint anys al rebaixar el paviment) és, sens dubte i a manca de noves troballes, la millor de la comarca. Pel que fa al seu estat de conservació cal dir que és francament bo, sobretot perquè estan al marge de les inclemències meteorològiques, i tan sols ens podem plànyer pel fet que en el seu moment no s'estudiessin científicament quan deurien ser completes. Per altra part, una atenta ullada a l'indret permet suposar l'existència d'altres sepultures encara amagades.

Es troben lleugerament mencionades a: Capdevila, Jaume -"Itinerari núm. 10" a "El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca", pàg. 451, Manresa 1980; Gasol, J.Mª -"Sant Mateu de Bages" a "Gran Geografia Comarcal de Catalunya. El Bages, el Berguedà i el Solsonès", pag. 130, Barcelona 1981; Villegas, F. -"Recuperació d'una església romànica del Bages: Sant Martí de les Planes" (m. Sant Mateu de Bages) a "Dovella" nº 3, pag. 36, Manresa 1981.

—Tombes de Sant Miquel:

Situació: Long: 5º,30',50" - Lat: 41º,43',20". Terme municipal de Manresa.



Una de les sepultures de Sant Miquel (segons SARRET i ARBÓS)

Observacions: L'Existència d'aquesta necròpolis, localitzada al costat de l'absis de la ja desapareguda església manresana de Sant Miquel, a l'anomenada placeta de Santa Magdalena, la coneixem tan sols bibliogràficament (Támaro, 1883, p. 10-11; Fita, 1872, p. 23; Sarret, 1907, p. 260-262). Per les dades que ens forneix J. Sarret i Arbós sabem que es tractava de sepultures antropomorfes amb la capçalera arrodonida i que una d'elles mesurava 1'70m. de llarg per 0'45m. a la part més ampla, sense especificar-nos el nombre d'enterraments en total. L'orientació era E-W (no diu on corresponia el cap). Sabem també que hi trobaren diferents ossos, entre ells un crani sencer. Així mateix, ens han dit que després de la guerra civil (que fou quan destruïren l'abans esmentada església) tot fent unes obres es van posar al descobert novament, però que no van rebre gaire bon tracte i les van malmetre força.

—Tomba del Grau (Fals):

Situació: Long: 5º,24',19" - Lat: 41º,45',8". A uns 100-150m. de l'església pre-romànica de la Mare de Déu del Grau de Fals, al mig d'uns terrenys conreats amb vinya. Terme municipal de Fonollosa.



A la part superior de la fotografia, vegi's el forat circular (F. A. Daura)

Tipus: banyera.
Orientació: N-S (cap-peus).
Mides: llargada total=2'10m.

amplada cap=0'45m.
profunditat (a la part del cap)=0'45m.

Observacions: Es tracta d'un grup de roques grans que, amb el temps, s'han esberlat i desplaçat. Presenta el bisell per a la tapa molt erosionat. A la paret dels peus hi ha un esvoranc produït per la mà de l'home. Al mateix bloc hi trobem novament un forat rodó d'inequívoca factura humana, però de difícil interpretació, potser servia per a dipositar-hi alguna mena d'ofrena.

–Tombes de Sant Genís:

Situació: Long: 5º,33'50'' - Lat: 41º,45'10''. Prop les runes de l'ermita de Sant Genís de la Vall dels Horts. Terme municipal de Sant Fruitós de Bages.
Tipus: banyera.
Orientació: W-E (cap-peus).
Mides: llargada total=1'50m.
amplada=0'50m.

Observacions: Són dues sepultures bessones tallades en uns blocs, ambdues molt erosionades. L'encaix per a la llosa de coberta encara es distingeix. El bloc on es localitza una d'elles està caigut de costat i l'altre a punt de caure. Es troben esmentades a: Solà, Fortià -''Navarcles. Notes històriques'', Manresa, 1910 i Barberá, José -''Sant Fruitós de Bages'' a ''Notas de arqueología de Cataluña y Baleares'', Ampurias nº XII-XIII, pag. 343, Barcelona 1960-61.

Aquestes tombes excavades a la roca han cridat, des de sempre i d'una o altra manera, l'atenció de molta gent; només cal recordar que a principis del segle dinovè ja encuriosiren a Alexandre de Laborde (1974,120), dibuixant francès. Temps després foren objecte d'estudi d'historiadors i motiu d'especulacions ben variades sobre llur origen (Milà i Fontanals, 1880; Botet i Sisó, 1889; Gudiol, 1902 . . .). La seva cronologia no es veia clarament i alguns els hi atribuïen antiguitats prehistòriques. Milà (1880, 582-83) reflexa força bé les discussions que es mantingueren aleshores: uns les consideraven molt antigues i altres, en canvi, cristians. Ell creia, per la seva banda, que eren pre-romanes tenint en compte que les d'Olèrdola havien d'estar forçosament relacionades amb les obres ciclòpies allí existents. Amb tot, els partidaris de la cronologia medieval, amb millor criteri, s'acabaren imposant (Botet i Sisó, 1889, Gudiol, 1902, p. 39 . . .)i, anys més tard, autors com Puig i Cadafalch, Falguera, Goday (1911), Colomines (1921) ho ratifiquen clarament. Tot i així, els estudis de datació no eren massa precisos (veure el criteri de Puig, 1911 o el de Gudiol, 1902 quan no distingeixen diferències substancials entre els diferents tipus ni una diferència cronològica clara entre aquests, els de lloses i els sarcòfags). S'haurà d'esperar a les investigacions de Del Castillo (1970) perquè la datació sigui molt més el.laborada i fiable, tot i estar lluny, creiem, encara de ser la definitiva (Riu, 1977, 451-457). Hom ve a distingir, pel cap baix, tres tipus diferents de sepultures: les de planta ovoidal o de ''banyera'' (del s. VII al s. IX), les de planta trapezoidal o antropomorfes (que són les vulgarment anomenades ''olerdolanes'' car, en un primer moment, es van creure pròpies i típiques d'Olèrdola i aquesta denominació s'extengué) que es donen del s. IX al s. XI i, finalment, les rectangulars amb una cronologia semblant. Pel que fa a les cistes hem d'afegir que en molts casos conviuen cronològicament amb les antropomorfes i que arribaran inclusiu i segons les zones, fins a la baixa edat mitjana. L'evolució de les ovoides a les antropomorfes, lògica i clara a simple vista, també es pot entendre, però, a l'inrevés, o sia, com una degeneració de les formes de les segones; fet que vindria a fer trontollar tota aquesta cronologia suara exposada. Això només com a exemple, que en-

cara no s'ha dit la darrera paraula en aquest afer i que tot plegat es susceptible de modificacions.

Aquesta classificació s'ha acceptat, en principi, com a vàlida i, de moment, no s'ha vist desmentida. Exemples de necròpolis catalanes estudiades científicament aquests darrers anys com Santa Maria de Cervelló (Baix Llobregat) (Bolòs, Padilla, Pagès 1980) o L'Esquerda (Osona) (Ollich, 1981) han confirmat tot el que s'ha dit. El cas de L'Esquerda és, a més, particularment interessant ja que la seva excavació ha posat al descobert dos nivells d'enterrament: un de superior de tombes de lloses i un d'inferior d'antropomorfes, al que encara s'hi pot afegir un nivell entremig on les tombes participen d'ambdues característiques. Fet aquest que permet confirmar, almenys en aquella zona, l'evolució abans esmentada.

Un parell d'aspectes també importants a destacar són la forma de la capçalera i l'orientació de les sepultures. Pel que fa a la capçalera, del Castillo ha distingit, com a fruit de la seva tasca de camp a Catalunya, Aragó i Castella, dos tipus diferents de capçalera: la tallada en angles rectes i la que ho està en arc de ferradura, les quals corresponen al tipus oriental o català i a l'occidental o castellà respectivament. Aquesta diferenciació es pot acceptar a grans trets, però no d'una manera rígida doncs ací en tenim amb la capçalera arrodonida en estacions tant representatives com la d'Olèrdola (Ferrer, 1949; Laborde, 1974; Milà, 1880; Ripoll, 1977).

L'aspecte de l'orientació és molt curiós d'estudiar no sols a les sepultures que estem tractant, sinó també a tots els enterraments en general. Tot, es veu clar, forma part d'un simbolisme que avui tan sols albirem, no es tracta de l'atzar. S'ha afirmat (James, 1973, 178-9) que l'orientació a tot arreu vol significar la ruta que l'ànima ha de seguir un cop abandoni el cos. Això fa que els pobles que creuen procedir d'un punt determinat els orientin vers allí o els que situen el "més enllà" en un hipotètic punt de l'horitzó ho facin també així. Els cristians, per la seva banda, orienten els seus difunts cap a l'est per haver adoptat la posició tradicional de la seva fe, amb els peus cap a Jerusalem per aixecar-se el jorn del judici final i anar a l'encontre de Crist a l'hort de les oliveres. L'orientació, doncs, de les sepultures medievals és (llevat d'algunes excepcions que caldria estudiar si són veritablement representatives o no) amb el cap a ponent i els peus a llevant, o sigui, que el sebollit mirava a sol ixent. Sembla ser també que en alguns casos en què l'orientació és N-S (cas d'algunes tombes de l'Esquerda que aprofiten un tall del terreny) el cap es troba lleugerament desplaçat cap a ponent per corregir la seva posició.

Aquest fet es pot relacionar amb el ritual funerari medieval (Ariès, 1975) on l'individu moribund cridava als seus (primer acte), demanava perdó i feia el testament, primer en veu alta i en públic i a partir del s. XII per escrit (segon acte), i el seguia l'absolució religiosa (tercer acte). Un cop mort se'l posava boca enlaire i amb el cap a l'est, al mateix temps que s'embolicava el mort amb un llençol deixant la cara descoberta. Hi havia tota una sèrie de manifestacions de dol i la inhumació pròpiament dita. Balarí (1899, 609-11) ens afegeix també que el cadàver era rentat i vestit especialment, en alguns cops de manera ja establerta previament per testament, així com hi existien unes cerimònies d'exposició, de sepultura i un convit o àpat funerari. No cal dir que la major o menor brillantor d'aquests actes depenia molt directament de la posició social que ocupava en vida el difunt.

Creiem també interessant fer una breu referència a la part antropològica (física s'entén) d'aquests enterraments. Per desgràcia, la majoria de les tombes han vist violat el seu interior. Són ben poques les mostres òssies recuperades i aquestes pertanyen a jaciments excavats recentment com Cervelló, L'Esquerda o Sant Nicolau de Sabadell (Morral, 1977-78). De tota manera, els pocs estudis antropològics fets (Vives, 1980, 1981) permeten afirmar (Guerrero, 1976, 119-124) que no hi hagué gaire incidència antropològica bàrbar i que, en conseqüència, el substracte bàsic segueix essent mediterrani.

CONCLUSIONS:

Bé, un cop exposades les tombes bagenques i tota una sèrie d'aspectes d'ordre general és fàcil advertir unes característiques que, per ara i a manca de més estudis, la nostra comarca presenta. Els cementiris localitzats al Bages són més aviat de reduïdes dimensions pel que fa al nombre de tombes de cadascun. Aquest fet pot fer pensar que la densitat de població del moment era excessivament baixa, cosa molt poc probable per no dir impossible, o que aquests tipus d'enterrament estaven reservats a alguns elements, diguem-ne privilegiats, del grup. Perquè, de fet, això contrasta bastant amb d'altres necròpolis catalanes que en tenen, sense ser massa tampoc, moltes més com ara L'Esquerda, Sant Nicolau, Santa Magdalena d'Empúries, Olèrdola . . . i no parlem ja de les que es troben a terres castellanes com Cuyacabras, Quintanar de la Sierra o Revenga que superen, amb molt, les cent cinquanta tombes (del Castillo, 1970; Riu, 1977, 451-453). Tampoc trobem al Bages agrupaments per edats com a Olèrdola o Viver (del Castillo, 1970, 836-837) o per famílies com a Castella, ni tan sols enterraments infantils.

Hem observat també que hi ha dos grups quant a la seva distribució: el dels que segueixen l'antic costum d'inhumar els morts prop d'un lloc sagrat i ho fan al costat d'una església, normalment d'origen pre-romànic, com els casos de Sant Mateu de Bages o Sant Miquel i el dels que no fan pas així, tot i estar relativament aprop de l'església com Camps o el Grau per exemple. Hi ha, a més, un altre fet interessant a destacar: es tracta de les tombes isolades al mig dels camps i que no formen una vertadera necròpolis car es poden comptar amb els dits d'una mà suposant que no siguin ja úniques (a d'altres indrets com L'Albagés (Les Garrigues) sí en formen (Rocafort, 1908, 68-69). En algun cas sembla possible relacionar-les amb l'existència propera de petits nuclis eremístics (Bolòs, Padilla, Pagès, 1981), nosaltres, per part nostra, ignorem si aquest cas és aplicable ací. Així mateix, veiem que aquestes normalment es localitzen en blocs desplaçats per l'erosió i són del tipus "banyera" gairebé sempre, mentre les antropomorfes (és a dir, les que presenten clarament l'espai per encabir-hi el cap tallat a la roca) es solen donar, per contra, vora els temples.

Totes aquestes apreciacions, en definitiva, volen ésser només un punt d'inici vers futures investigacions que s'haurien de fer sobre l'evolució i distribució d'aquests enterraments a casa nostra.

En fi, voldríem acabar amb la intenció que aquestes sepultures vinguin a enriquir, si més no, el nostre panorama arqueològic. Haurem d'esperar, però, que els treballs de recerca madurin més i que s'aconsegueixi, com a pas previ, un inventari més o menys exhaustiu de totes les comarques catalanes. Cal esperonar (Pagès, 1980; Virella, 1980) estudis d'aquesta mena; estudis que, ho sabem de bona font, s'estan ja elaborant i que ens aportaran, ben segur, nous aspectes sobre aquest curiós fenomen funerari de l'alta edat mitjana que ací es dóna sobretot a la Catalunya Vella.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARIÈS, Philippe, 1975 — "Richesse et pauvreté devant la mort au Moyen Age" a "Essais sur l'histoire de la mort en Occident. Du moyen âge à nos jours", pp. 79-97, ed. Du Seuil, Paris.

BAGES-CIUTAT, 1915 — Diari de Manresa, dilluns 17 de maig, nº 2030.

BALARÍ i JOVANY, José, 1899 — "Orígenes históricos de Cataluña", Barcelona.

BOLÒS, J. - PADILLA, I. - PAGÈS, M., 1980 — "La necròpolis de tombes antropomorfes de Santa Maria de Cervelló" a "Quaderns d'estudis medievals" nº 2, ed. Artestudi, Barcelona.

BOLÒS, J. - PADILLA, I. - PAGÈS, M., 1981 — "Manifestacions eremítiques a les rodalies de la rotonda sepulcral de Sorba" a "Quaderns d'estudis medievals" nº 6, ed. Artestudi, Barcelona.

BOTET i SISÓ, 1889 — "Estudio sobre la antigüedad de algunas sepulturas talladas en la roca" a "Revista de Gerona" nº XIII, Girona.

CASTILLO, Alberto del, 1970 — "Cronología de las tumbas llamadas "olerdolanasa" a "Actas del XI Congreso Nacional de Arqueología (Mérida 1968)", pp. 835-845 i 4 lams. Zaragoza.

COLOMINES, J., 1921 — "Les sepultures olerdolanes" a "Penedès" (maig-juny).

FERRER SOLER, Alberto, 1949 — "El castro antiguo de San Miguel de Olérdola" a "Archivo Español de Arqueología" nº 74, vol. XXII, Madrid.

FITA i COLOMÉ, Fidel, 1872 — "La Santa Cueva de Manresa. Reseña histórica", Manresa.

GUERRERO i SALA, Ll. A., 1976 — "Lérida antropológica", ed. Dilagro, Lleida.

GUDIOL i CUNILL, Josep, 1902 — "Nocions d'arqueologia sagrada catalana", Vic.

JAMES, E.O., 1973 — "La orientación de los cadáveres" a "La religión del hombre prehistórico", ed. Guadarrama, pp. 177-180, Madrid.

LABORDE, Alexandre de, 1974 — "Sepultures antigues de la vila d'Olèrdola" a "Viatge pintoresc i històric. El Principat", pp. 119-120, eds. Abadia de Montserrat, Montserrat. (Es tracta d'una edició recent en català traduïda per Oriol Valls, i amb notes de Josep Massot, de l'original francès "Voyage pittoresque et historique en Espagne", tome I, Paris 1806).

MILÀ i FONTANALS, Manuel, 1880 — "Apuntes históricos sobre Olérdula" a "Memorias de la Real Academia de Buenas Letras", II-III, Barcelona.

MORRAL, E. - LLOBET, C., 1977-78 — "Sant Nicolau: resultats d'una prospecció" a "Arrahona", vol. IV-V, pp. 7-52.

OLLICH i CASTANYER, Imma, 1981 — "El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona). III. La necròpolis medieval" a "Quaderns d'estudis medievals" nº 4, ed. Artestudi, Barcelona.

PUIG i CADAFALCH, J. - FALGUERA, A. - GODAY, J., 1911 — "Arquitectura funerària" a "L'arquitectura romànica a Catalunya", vol. II, pp. 411-422, ed. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

PAGÈS i PARETES, Montserrat, 1980 — "Les sepultures antropomorfes" al butlletí informatiu dels "Amics de l'art Romànic" nº 1, pp. 6-7, Barcelona.

RIPOLL i PERELLÓ, Eduard, 1977 — "Olèrdola", eds. Institut de prehistòria i arqueologia de la Diputació de Barcelona, Barcelona.

RIU, Manuel, 1977 — "La arqueología medieval en España" a "DE BOÜARD/RIU" "Manual de arqueología medieval. De la prospección a la historia" pp. 377-490, ed. Teide, Barcelona.

ROCAFORT, Ceferí, 1908 — "Les pintures rupestres de Cogul" al butlletí del "Centre Excursionista de Catalunya" nº 158, vol. XVIII, Barcelona.

SARRET i ARBÓS, Joaquim, 1907 — "Iglésia de Sant Miquel. Un descubriment arqueològic" al butlletí del "Centre Excursionista de la Comarca del Bages" nº 15, vol I, pp. 260-262, Manresa.

TÁMARO y FABRICIAS, Eduardo, 1884 — "Monografía de la Seo de Manresa" a la 2ª part del "Certament literario-musical 1883", Manresa.

VIRELLA i BLODA, Joan, 1980 — "Aportacions al tema de les sepultures antropomorfes" al butlletí informatiu dels "Amics de l'Art Romànic" nº 5, Barcelona.

VIVES i BALMAÑA, Elisenda, 1980 — "Les restes humanes de Santa Maria de Cervelló (Baix Llobregat)" a "Quaderns d'estudis medievals" nº 2, ed. Artestudi, Barcelona.

VIVES i BALMAÑA, Elisenda, 1981 — "Santa Maria de Cervelló: estudi antropològic del crani de la tomba 1" a "Quaderns d'estudis medievals" nº 4, ed. Artestudi, Barcelona.

ANGELS FREIXANET I AGUSTÍ PENADÉS, DOS EXPONENTS DE LA PLÀSTICA MANRESANA ACTUAL

Vicenç Furió

No hem pas d'enganyar-nos ni d'enganyar ningú. Actualment, si bé existeix un grup bastant nombrós d'artistes manresans, els resultats assolits són, per desgràcia, molt pobres. És a dir, el nivell artístic és baix. Algú podria dir que prova d'això és que pocs dels nostres pintors i escultors són coneguts i apreciats fora de l'àmbit ciutadà o comarcal. Doncs bé, malgrat aquest fet és cert, mai no es pot agafar com un paràmetre objectiu de valoració, ja que ser molt conegut o exposar a bones galeries depèn, massa sovint, de motivacions extra-artístiques. Per tant, l'opinió aquí expressada sobre la plàstica manresana actual i l'elecció dels dos artistes que encapçalen el títol de l'article, obeeix a un criteri estrictament personal. Un criteri que no té en compte cotitzacions ni reconeixements oficials, i que, per la seva pròpia naturalesa, és susceptible de considerar-lo equivocat.

En línies generals, la pintura i l'escultura manresanes responen a una actitud que anteposa l'aspecte comercial al d'investigació. Això és normal si pensem que Manresa no és un gran nucli urbà ni té una tradició artística massa arrelada, però ja no ho és tant si tenim en compte la proximitat de Barcelona. Sigui com sigui, hi ha dues galeries d'art i un bon grapat d'artistes i compradors que, buscant bàsicament la rendabilitat, mantenen un art tradicional, completament allunyat de la problemàtica dels corrents més actuals, i que està amb aclaparadora majoria respecte l'art amb voluntat d'innovació. No vull dir amb això que rebutgi el típic paisatge pseudoimpressionista i acadèmic fet el 1982, sinó simplement que té menys interès artístic que